

KINA TÖRTÉNETÉBŐL

A közép- és modernkori Kína történeti problémáira vonatkozó anyagot Polonyi Péter, a Társadalomtudományi Intézet munkatársa állította össze.

POLONYI PÉTER:

ADALÉKOK A PIAC SZEREPÉHEZ KÍNÁBAN

In memoriam Emilija Pavlova Sztuzsina (1931–1974)

Tudományos és nem tudományos köztudatunkban – lépten-nyomon érezhetően – az a kép alakult ki, hogy Kínát évezredek át a naturálgazdálkodást folytató faluközösségek uralma jellemezte, s ez a helyzet az idők során legfeljebb annyiban módosult, hogy a föld közös megművelése átadta helyét az önellátó kisparaszti gazdálkodásnak, de az árutermelés, és a piac számára – legalábbis abban az értelemben, ahogyan mi beszélünk róluk – ebben a struktúrában nem nyílt tér. Az 1949 utáni kollektivizálás gyors sikereit is ez a hagyomány tette volna elérhetővé.

Történt pedig mindez annak ellenére, hogy olvasmányélményeink alapján mi is olyan képet őriztünk a kínaiakról, mint akik átlagon felüli kereskedelmi képességekkel rendelkeznek (ennek kialakulásához pedig valamiféle társadalmi háttérre mégiscsak szükség kellett hogy legyen), hogy az utóbbi években lefordított szépirodalmi alkotások a régi Kína gazdag és sokrétű piaci életéről beszámoló jelenetei a legcsekélyebb tápot sem adták e hiedelem megerősödéséhez, arról nem is szólva, hogy a kollektivizálásról szóló, magyarrá is lefordított kínai beszámolók maguk utaltak rá: a kínai falvakban már régen nem éltek a köztulajdon hagyományai (a tradíciók elsősorban az állami beavatkozásra, illetve a vízgazdálkodási és hasonló feladatok kollektív ellátására korlátozódtak).

Hogyan honosodott meg akkor nálunk a kínai falu fentebb felvázolt képe?

Ennek alighanem kettős oka lehetett: egyrészt az ösztönös magyarázatkeresés arra, mi okozhatta Kína történelmi lemaradását (a legkézenfekvőbbnek az tűnt, hogy a világtól teljesen elzárt, befelé forduló falvak uralma

volt az a ballaszt, amely visszahúzta ezt a hatalmas birodalmat a fejlődésben, s ez nem is járt olyan nagyon messze az igazságtól, hiszen – ha nem is kizárólagosan – a naturálgazdálkodás elemei mindvégig jelen voltak a kínai falvakban), másrészt az „ázsiai termelési mód” marxi koncepciójának hazánkban Tőkei Ferenc nevéhez fűződő felélesztése az 50-es, 60-as évek fordulóján (ez ugyan utat nyitott a kínai történelmi fejlődés jobb megértéséhez, a naturálgazdálkodás, a faluközösség a valóságosnál hangsúlyosabb kiemelése, amire olvasói még rá is licitálhattak, kétségtelenül hozzájárult az említett tévhit erősödéséhez).

„Az ázsiai termelési mód kérdéséhez” című – immár klasszikussá lett – munkájában például Tőkei árnyalt képet fest ugyanarról, hogy a föld törzsközösségi tulajdonán alapuló ázsiai despotizmus Kínában milyen fejlődési fokokon és módosulásokon ment keresztül, a kisparaszti parcellatulajdon kialakulásának befejeződését mégis csak 1911-re, vagyis az utolsó császári dinasztia bukásának évére valószínűsíti (I. m. Budapest, 1965. 128.), holott Marx már a múlt század derekán mint megszűnt jelenségről beszélt Kína esetében a föld közös tulajdonán nyugvó faluközösségről (MEM 25. köt. 313.), amire különben Tőkei maga is hivatkozik.

Még szembetűnőbb ez a megközelítés Ecsedy Ildikónál, aki meggyőzően mutatja ugyan ki a kereskedelem háttérbe szorulásának és szorításának a kínai történelem egész folyamata során érvényesülő tendenciáját, ezt olyan arányúnak tételezi fel, amely mellett megkérdőjelezhető a kereskedelem meglétének folytonossága vagy legalábbis jelentéktelenné degradálhatók a kínai gazdaság nemnaturális elemei. („A... piac intézménye és tere már az első városállamokból is kiszorult, később a városfalakon kívül, erőszakos idegenek kezén fejlődött vagy inkább tengődött tovább, és csak a császárkor első évezrede múltán élénkül meg újra.” „A kínai civilizáció ázsiai talaja”, lásd a Tőkei Ferenc szerkesztette „Őstársadalom és ázsiai termelési mód” Budapest, 1976. 74., illetve „Áruv... eleve, elsősorban és koronként kizárólag a termékek egyik csoportja válik, a hagyományos gazdaság számára esetleges és 'felesleges' luxuscikkek, míg a hagyományos cikkek a maguk zárt körében, zárt körű forgalmukban konzerválják termelőik világát... Ezen a képleten az sem változtat sokat, ha megélénkül a mozgás az önellátó egységek, az önellátó birodalom földrajzi és politikai perifériáin...” (Ecsedy Ildikó „Nomádok és kereskedők Kína határain” című gyűjtemény 229–230., illetve a megelőző oldalak az „Archaikus piacok a régi Kínában” című tanulmányból. Budapest, 1979.)

Ez az egyoldalúság annál is sajnálatosabb, mivel Étienne Balázs, aki-

nek nálunk is kiadott kötete éppen Ecsedy Ildikó szerkesztői-fordítói gondosságáról tanúskodik, s akire Ecsedy oly gyakran hivatkozik, ezt a fajta negatív értékelést 1953-ban „Kínai vásárok” című előadásában még hipotézisnek tekintette, a kérdés végső megoldását többek között (igaz, a saját feltevését megerősítendő) a ránkmaradt többezer járási monográfia adatainak feldolgozásától várta: „Elnézésüket kérem, amiért csak ilyen keveset mondhattam a vásárokról, és még az is negatív jellegű. Ha szabad mindebből következtetést levonnunk — abban a reményben, hogy a számtalan helyi monográfia után (amelyekből a washingtoni Congress Library ötezeret őriz) bővebb értesülésekkel leszünk felvértezve —, én úgy látom, hogy Kínában a vásárok hiánya vagy embrionális, sőt elvetélt volta azt jelenti: a városállamoknak az az autonómiája, melyet Észak-Itália és Flandria középkori városai, ahol a vásárok felvirágoztak, megszereztek maguknak, homlokegyenest ellenkezik a keleti társadalmak központosított önkényuralmának bürokratikus rendjével. Ha pedig ez igaz, akkor ex hypothesi nyilvánvaló, hogy Kína nem ismerte, és nem is ismerhette a vásárok intézményét olyan fokon, hogy összehasonlítható legyen a nyugati középkor vásárával. A vásárok szerepének tanulmányozása a bizánci birodalomban és a régi Egyiptomban, a kínai típushoz legközelebb álló társadalmakban, talán megfelelő igazolást is talál erre a hipotézisre”. (Étienne Balázs „Gazdaság és társadalom a régi Kínában”, Budapest, 1976. 114–115.)

Balázs még hivatkozik Kato Sigesi japán kutató 225 helyi monográfia alapján a mandzsu kor vidéki piacairól írott tanulmányára. Nincs azonban tudomásunk róla, hogy Balázs fentebb idézett negatív értékelése azóta megerősítést nyert volna a többezer, a mandzsu kornál is régebbi időkre visszanyúló monográfia feldolgozása révén, ellenkezőleg, Skinner összeállításunkban közölt írása arról tanúskodik, hogy e járási monográfiák adatai alapján a piacokról Balázsétól merőben eltérő következtetésekre is juthatunk.

Találóbbnak tűnik Magyar Lajosnak az a még a 20-as években tett megállapítása, amely szerint „bár a kínai történelem során voltak olyan hosszabb vagy rövidebb időszakok, amikor a parasztgazdaság jelentős mértékben ismét naturálgazdasággá vált, egészében véve mégis azt mondhatjuk, hogy a parasztgazdaság már a korai időszakokban is igen nagy mértékben függött a piactól. Hatalmas utak és csatornák épültek. Nagyon fejlett volt a tengeri és a folyami hajózás. A belső kereskedelem megadóztatása már az i.e. 6.—4. században milliós bevételeket eredményezett. A só-, vasáru- és halkereskedelem már az i.e. 3. században adóköteles volt... Számomra vitathatatlannak látszik, hogy az imperializmus Kínában már nem naturálgazdál-

kodást, hanem viszonylag fejlett piaci viszonyokat talált nemcsak a külső, hanem a belső kereskedelemben is.” (Magyar Lajos „A kínai mezőgazdaság hagyományos szerkezete”. Budapest, 1981. 235, 237.)

Természetesen ez is csupán hipotézis, s szintén további bizonyításra szorul. Magától értetődik, hogy a kínai közelmúlt vidéki piacairól készült feldolgozásokból nyert kép nem vetíthető korlátlanul vissza a kínai múlt egész folyamatára, de bizonyos kételyek megfogalmazásához feltétlenül elégséges alapot szolgáltat. Ezeket a kételyeket erősítik meg a valamennyi korból ismert kereskedelemellenes intézkedések, illetve a kereskedelem az államnak jelentős bevételeket biztosító megadóztatása, amire Magyar Lajos is hivatkozott. Ezekre ugyanis komolyabb kereskedelmi tevékenység nélkül aligha kerülhetett volna sor.

E kételyekkel azonban e sorok írója nem kíván csatlakozni azokhoz, akik „ázsiai termelés mód” marxi koncepciójának jogérvényét a nagy keleti birodalmak létrejötte előtti századok távoli időszakára kívánják korlátozni. Nem a piac megléte vagy hiánya ugyanis egy társadalom ázsiai jellegének kritériuma, s elég nyilvánvaló, hogy a kínai fejlődés számos sajátására – ciklikusságára, relatív stagnálásba hanyatlására – az európai fejlődés kategóriáinak Kínára eröltetése nem ad választ. Másrészt az „ázsiai termelési mód” viták lezárása nem növeli, hanem csökkenti a szükséges kutatások mozgásterét. („Lezárás” az „ázsiai termelési mód” kategóriájának az asztalról történő lesöpését és a „feudalizmus” jobb esetben a „keleti feudalizmus” kategóriájához való visszatérést értjük.)

Ilyen lezárásra került sor – hatalmi szóval – a 30-as évek elején az első szovjet vitában, majd a második szovjet vitában, a 70-es években Kacsanovszkij és Nyikiforov munkái tudományos, de ugyancsak megfellebbezhetetlen lezárásra törekedtek, végül pedig a nemrégiben, részben a színpalak mögött lezajlott kínai vita ilyesfajta lezárásának tűnik az az összefoglaló, amely a „Lisi Jencsiu” 1980/2. számában jelent meg egy munkaközösség tollából. Igaz, ez utóbbi az „ázsiai termelési mód” viták megtermékenyítő jellegéről sem feledkezik el megemlékezni, s elismeri a marxi kategória meglétét, bár úgy véli, hogy azt Marx kizárólag a kínai fejlődés kezdeteire tartotta érvényesnek. (Megjegyzendő különben, hogy mindegyik lezárási kísérletben érezhető a politikai motiváció: az egyik esetben az, hogy a fejlődés specifikumainak elismerése esetleg jogalapot szolgálhat későbbi különutak igazolására, a másik esetben az, hogy Kína valamilyen módon leértékelődne attól, ha kimondanánk, hogy nem ment át a fejlődésnek azokon a szakaszain, mint Európa.)

Összeállításunkkal nem kívántunk döntőbíróként fellépni a különböző iskolák és megközelítések vitájában, annál is kevésbé, mivel a piac kérdése – véleményünk szerint – nem kulcskérdés. Néhány, többé-kevésbé dokumentum értékű szaktanulmányt (illetve ezek rövidített fordításait) akartunk csupán a piac kérdései iránt érdeklődők rendelkezésére bocsátani. Ezek az anyagok egyrészt alátámasztják azt az Ecsedy Ildikó által megfogalmazott véleményt, hogy a kereskedelem a hagyományos Kínában nem élvezett hivatalos támogatást, s a gazdasági és politikai központ nagyon korán elkülönült egymástól, részben viszont a kínai piaci struktúra bonyolult szövevényének bemutatásával joggal ébresztenek olyan gyanút, hogy itt aligha újkeletű, inkább nagyon is régi hagyományokra visszatekintő jelenségről van szó, amelynek további vizsgálata módosíthatja a kínai piac múltjáról kialakult képet.